

VERGEET DIE VIOOL

Het gaat om de strijkstok

'Le violon, c'est l'archet.' De viool - dat is de stok. Stokkenmaker Kees van Hemert citeert violist Viotti. 'Maar', nuanceert hij meteen, 'een stok zonder viool is natuurlijk ook niks.' Gegeven is wel dat beroepsmusici vaak langer naar een goede stok zoeken dan naar een instrument. De stok is dus minstens zo belangrijk als de viool of cello. De redactie zet de belangrijkste vragen over moderne houten stokken op een rij (Wat maakt een stok goed? Hoe duur zijn stokken en waarom?) én geeft tips over onderhoud en stokken kiezen.

Tekst **Hieke van Hoogdalem**

Om nog even met de vergelijkingen door te gaan, stokkenmaker Andreas Grütter zegt: 'De musicus is de cd-speler, de stok is de versterker en het instrument is de luidspreker. De linkerhand is een soort machine, terwijl de rechterhand muziek maakt, interpreteert en de persoonlijkheid van de musicus weergeeft.' Violiste Candida Thompson sluit hierop aan: 'Vergelijk de stok met een koptelefoon. Sommige koptelefoons geven de bas beter weer, andere de sopraan. Sommige geven een soort gedempt geluid, andere laten alles helder klinken. Zo is het ook met stokken.'

De invloed van de stok blijkt ook uit het verhaal van Johan Top, viooldocent bij BplusC in Leiden. 'Ik heb een prachtige viool voor heel weinig geld kunnen kopen. De stok die verreweg het beste bij de viool en bij mijn manier van spelen past, is alleen wel véle malen duurder.' Thompson vult aan: 'Goede stokken kunnen instrumenten veel beter laten klinken. Maar een matige viool wordt door een andere stok geen topinstrument.' Zij raadt mensen die beter 'gereedschap' willen kopen aan om eerst te kijken of een andere stok uitkomst biedt. Hoewel strijkstokken heel duur kunnen zijn, ben je er vaak toch goedkoper mee uit dan met een nieuw instrument. Moet je beide vervangen, koop dan eerst het instrument. Dat is immers toch de grootste investering. Top: 'Bovendien moet je bepalen of je een warm of helder geluid wil, hard of zacht, nasaal of helder. Daarna probeer je welke stok bij jouw favoriete klank en bij jou past.' Thompson: 'Ik heb een heel kostbare stok, gemaakt door Persois, waarmee ik alleen solo- en kamermuziek speel. Dat is net een Rolls Royce: je zet 'm op

de snaren en hij gaat vanzelf. Ik ben vooral heel blij met de klankkleuren, de boventonen en de diepte die ik ermee uit mijn viool kan halen. En hij is heel reactief: zonder kracht geeft hij al een dragend geluid. Hij is te kostbaar om ook in orkestwerken te gebruiken, daar gebruik ik een andere voor.' Veel musici gebruiken verschillende stokken. Orkeststokken moeten vaak vooral volume genereren, terwijl solospel en kamermuziek om meer nuances vraagt.

'DE STOK IS NIET SEXY'

In het Stradivari-artikel in Akkoord magazine 56 van maart stond dat de klank van strijkinstrumenten regelmatig onderzocht wordt. Violen, alt en celli komen ook vaak in het nieuws, vooral als blijkt dat nieuwe beter klinken of als oude violen voor een astronomisch bedrag over de toonbank gaan. Bedragen van enkele tot tientallen miljoenen euro's zijn geen uitzondering meer en dat spreekt tot de verbeelding. Over strijkstokken daarentegen hoor je nooit wat. Hoe komt dat? Behalve dat extreem dure stokken hooguit 'slechts' 300.000 euro kosten, is er ook een imago-probleem. 'De strijkstok is niet sexy', zegt stokkenmaker Jan Strumphler. 'Hij spreekt niet tot de verbeelding, hij springt ook minder in het oog.' Celliste Cassandra Luckhardt: 'In de barok werden stokken gezien als wegwerpartikel. Je kocht er bij wijze van spreken vijf voor één cent. Stokken werden gemaakt van allerlei soorten hout - soms zelfs van keukenspullen. Als hij stuk ging, gooide je 'm weg. Er is ook een vicieuze cirkel: de stok is onbekend omdat hij voor mensen onbelangrijk lijkt en krijgt daardoor ook geen bekendheid.' Veilingen spelen ook een rol. De extreem dure

RONDE VERSUS HOEKIGE STOKKEN

Ronde stokken zouden flexibeler en zachter zijn dan octogonale ofwel achthoekige, die stugger, stijver, harder en springeriger zouden zijn. Dat is lang niet altijd zo. De bocht, houtdichtheid en houtsoort zijn de belangrijkste factoren; en hoekige stokken beginnen altijd als ronde stok die wordt bijgeschaafd. Maar juist omdat dit vooroordeel zo hardnekkig is, maken veel stokkenbouwers hun stokken naar dit vermeende verschil tussen hoekig en rond.

HOE KIES JE EEN STOK?

Een stok moet passen bij jou, je streektechniek en je instrument. Dat is dus heel subjectief. Toch zijn er wel algemene tips die je helpen bij je keuze.

- Probeer zo veel mogelijk verschillende stokken, zodat je een beeld krijgt van wat je zoekt. Dat kan gaan over bijv. gewicht, balans en klank. Heb je vaak blessures? Probeer dan eens lichtere stokken.
- Ga op je oren af. Wat klinkt mooi? Bij welke stok klinkt je instrument beter? Met welke kan je bepaalde loopjes of streken opeens wél spelen? Hoe klinkt het als je hard/zacht speelt? Kan je alle klankkleuren maken die je voor ogen (oren) hebt?
- Ga op je gevoel af. Hoe voelt de stok aan? Speelt hij gemakkelijk? Is hij licht of zwaar? Waar zit de balans? Gewicht richting punt geeft beter legato, bij slof kan je gemakkelijker snaren wisselen en springen. Is de streekvoering regelmatig, zonder geluidstips? Helpt de stok je of werkt hij je tegen?
- Speel zo veel mogelijk stijlen, streektechnieken, dynamiek en toonhoogten. Probeer alles wat je kan. Kan je met de betreffende strijkstok alle streektechnieken spelen? Johan Top: 'Speel eerst martelé en spiccato. Een onwillige stok is niet goed. Vervolgens controleer je of je bij snelle bewegingen geen trilling hebt en tot slot bepaal je hoe de stok bij je instrument past.'
- Neem altijd je eigen instrument mee, want bij een ander instrument klinkt hij weer anders.
- Probeer de 'kanshebbers' minimaal een week en speel dagelijks. Je speelt elke dag anders en je moet ze ook proberen tijdens repetities van je kamerensemble of symfonieorkest. Bovendien moet je de verschillende akoestieken uitproberen waarin je normaliter musicceert. Je mening kan enorm veranderen ten opzichte van de sessie bij de stokkenmaker of vioolbouwer.
- Speel een kort muziekstuk met verschillende stokken vlak na elkaar. Dan kan je goed vergelijken.

Lees verder op www.akkoordmagazine.nl/strijkstokken, inlogcode AM60@^16%.

Foto's v.l.n.r. Drie nieuwe cellostokken wachten op beharing.

Jan Strumphler behaart een strijkstok.

Johan Top maakt het haar van Hiekes cellostok schoon met een suikerklontje.

Foto inzet blz. 21: Parelmoer oogjes worden gelijmd in een slof in wording.

instrumenten worden meestal via veilingen van de hand gedaan, terwijl stokken vaak onderhands worden verkocht. Dan is er ook geen pr-moment om het onderwerp onder de aandacht te brengen. Grütter vult aan: 'Een deel van de verklaring is dat de stok wordt gezien als gebruiksvoorwerp, een ander deel heeft te maken met waardebeoordeling. Als een stok kapot is en gerepareerd wordt, is de waarde weg, ook al kan je er daarna nog prima mee spelen. Maar als je met een vrachtwagen over een Stradivari rijdt en hij er na drie jaar werken weer als nieuw uitziet, blijft de waarde overeind.'

PRIJZEN VAN STRIJKSTOKKEN

Dat sommige stokken duur zijn, is echter wel verklaarbaar, ook al zijn sommige prijzen wel heel extreem en alleen voor handelaren interessant. Net als bij violen, alten en celli, wordt de prijs bepaald door de klank, de markt, het bouwjaar ofwel de antiekwaarde, de staat waarin hij verkeert (een gerepareerde punt doet de waarde dalen tot hooguit 10% van de waarde voor de reparatie, maar als hij dan weer erg goed blijkt te spelen, kan de waarde ook weer stijgen), de omwikkeling (goud en zilver zijn duurder dan ander materiaal), de geschiedenis (door wie is hij bespeeld, in welke zalen enz.), de zeldzaamheid en door wie hij gemaakt is. Sommige stokken zijn onspeelbaar, maar toch erg duur, omdat ze een bepaalde historie hebben. Van Hemert: 'Nieuwe stokken kosten zo'n 2.000 tot 6.000 euro maar die worden ook steeds duurder, want Pernambuco-hout mag minder worden geëxporteerd. Er zijn wel plantages aangelegd, maar daar groeien de bomen heel anders dan op hun natuurlijke manier. Dat levert toch ander hout op.' Gelukkig heeft hij nog voor tien jaar voorraad.

TOURTE, DE STRADIVARI VAN DE STOKKEN

Met name stokken van de Fransman François Xavier Tourte (1747-1835) zijn bekend en gewild. Tourte, alias 'de Stradivari van de stokken', wordt gezien als de grondlegger van de moderne stok. Hij ontwikkelde ze samen met de al eerder genoemde violist Giovanni Battista Viotti. Tourte was de zoon van een klokkenmaker annex vioolbouwer en wist daardoor veel van veerkracht, materialen en houtbewerking. Hij voegde metaal toe aan de stok. Door zijn stokken konden strijkers de muziek spelen die rond 1800 gecomponeerd werd – muziek voor grotere zalen en orkesten waarvoor meer volume nodig was. Tourte maakte nieuwe manieren van articuleren mogelijk, vooral het steeds populairdere legato. Hij maakte de stokken iets langer en gaf ze meer gewicht in de punt. Ook was hij degene die Pernambuco-hout kwalificeerde als beste houtsoort voor stokken. Tourtes exemplaren waren zwaarder dan eerdere modellen en de zwaardere punt werd ook nog eens in evenwicht gebracht door een zwaardere slof. Ook nieuw was de manier van buigen. Voorheen werden stokken in de juiste bocht gesneden, maar Tourte verhitte het hout en boog het. Ook was het, naar het schijnt, Tourte die de spanschroef introduceerde. Andere belangrijke stokkenmakers zijn de Fransmannen Voirin, Lamy, Sartori, Thomassin, Maire, Eury en Pécatte. In Engeland had je de families Dodd, Tubbs en Hill, en in Duitsland Bausch en Knopf. Maar Frankrijk was toch wel het centrum waar in vele werkplaatsen kennis werd uitgewisseld en waar de nieuwsgierige stokkenmakers veel onderzochten en experimenteerden, vergelijkbaar met Cremona, waar een paar generaties eerder de vioolbouw op een dergelijke manier in een stroomversnelling raakte. <<

DO'S & DON'TS

Hoe aantrekkelijk het ook is om je stok als ruggenkrabber te gebruiken: doe het niet. Sla er ook niet de maat mee tegen bijvoorbeeld je lessenaar, daar kan je stok van kapot gaan. En je laat hem natuurlijk ook niet op je stoel of lessenaar achter, want als iemand ertegenaan stoot en hij valt, kan hij breken. Nog meer tips:

- Ontspan het haar na het spelen, anders trekt je stok krom en rekt het haar uit. Prop 'm niet in een te klein opbergvak, ook dat beïnvloedt de kromming.
- Te veel hars is niet goed, vooral bij violen kan dat de trillingen dempen en een ander geluid geven. Heb je toch te veel hars, zwiep je stok dan nooit door de lucht om het hars eraf te slaan. Daarvan kan de kop breken, zelfs als je met je stok niets raakt, omdat het hout in een versnelling raakt en het op een onnatuurlijke, overmatige manier buigt. Er kan een scheurtje in de nerf ontstaan, dat kan leiden tot een breuk.
- Wat dan wel? Je kan met je vingers langs het haar gaan, maar dat laat huidvet achter. Beter is een wc-papierje om het haar te wikkelen en daarmee het overtollige hars eraf te vegen. Veeg de hars ook van het hout.
- Of was het haar met redelijk veel alcohol. Pas op dat die niet op het hout druppelt. Met de alcohol haal je de hars achter de schubben van het haar weg, je haar is dan weer als nieuw. Beetje hars erop en spelen maar. Pas wel op dat er geen vocht in de slof komt. Johan Top: 'Voor vuiligheid bij de slof kan je ook een suikerklontje gebruiken.'
- Test de spanning van je stok niet met je handen, dan wordt het haar vet.
- Laat je stok af en toe op nieuw beharen, maar probeer eerst de alcoholtruc. Dat kan je een paar keer doen voordat je nieuwe haar nodig hebt. Jaarlijks beharen is niet altijd nodig, het hangt ervan af hoe veel je speelt.

Meer do's & don'ts staan op www.akkoordmagazine.nl/strijkstokken. De inlogcode is AM60@^16%.